

2

**TOONT
HAAR WARE
GEZICHT**

JONAS STAAL

POST-PROPAGANDA

2 POST-PROPAGANDA INLEIDING

Op 8 oktober dit jaar publiceerde De Volkskrant een artikel met de titel "D66 wil a-politiek campagne lied". Het artikel deed melding van het volgende: "D66 wil bij de gemeenteraadsverkiezingen van volgend jaar een a-politiek campagne lied inzetten. Politiek gevoelige onderwerpen moeten worden vermeden en het nummer moet vooral vrolijk en 'catchy' zijn." Maar, alvorens de indruk zou worden gewekt van een politiek-instrumenteel gebruik van 'artiesten', volgt, bij monde van de partij zelf, de volgende uitspraak: "Ondanks dat het lied niet over politiek gevoelige zaken mag gaan, willen we de artiesten verder niet beperken wat betreft de inhoud." Tips heeft het campagne team wel: "Aangezien D66 een progressieve vernieuwingspartij is die vindt dat het anders moet, is het wellicht een idee om hier iets over te schrijven."

Om het schijnbaar absurdistische karakter van deze oproep te kunnen plaatsen moet deze in perspectief worden geplaatst van de waarden die de Nederlandse politiek sinds decennia aan de kunsten toeschrijft. Van de overtuiging dat – en ik citeer – 'kunst kan verrassen, stimuleren en inspireren' (GroenLinks) en 'bruggen slaat, trots en hoop biedt' (PvdA). Tot de stelling dat 'de betekenis van cultuur het beste wordt bevorderd als zij 'inhoudelijk vrij wordt gelaten' (VVD) en 'de overheid zich niet moet bemoeien met de inhoud van kunst en cultuur' (D66).

Geen van deze uitspraken verschilt op fundamentele wijze van de oproep voor een nieuw partijlied: de kunst verrast, stimuleert, inspireert, slaat bruggen, biedt trots en hoop maar moet om al deze doelstellingen te verwezenlijken vooral 'vrij' worden gelaten en geen enkele wezenlijke bemoeienis ondervinden van de overheid. Kunst, zo wordt verondersteld in de ongeschreven regels die kunstkaternen en catalogi door het land formuleren, dient de samenleving spiegels voor te houden; zij moet vragen oproepen over de wereld om ons heen; zij moet ambig zijn, gelaagd; zij moet een wereld tonen waarin niet zomaar over één waarheid gesproken wordt, maar altijd over een veelheid van waarheden en werkelijkheden. Van de kunst wordt dus verwacht dat ze open en tolerant is, divers en differentiërend, en er alles aan te doen om dogmatisme en ideologische instrumentalisering tegen te gaan, om zo de fouten uit het verleden – het 'over één kam scheren' van bepaalde bevolkingsgroepen of minderheden – te vermijden.

Wanneer D66 enerzijds vraagt om propagandamateriaal in de vorm van een partijlied en anderzijds de stelling uitdraagt vooral geen inhoudelijke beperkingen op te willen leggen, dan bedoelt zij eigenlijk dat zij de waarden van deze ongeschreven regels van het kunstinstituut wil beschermen. Juist door bij voorbaat uit te sluiten dat een campagne lied daadwerkelijk politieke thema's zou adresseren, wordt de politieke vrijheid van de kunstenaar gegarandeerd: de kunsten kunnen hierdoor niet medeverantwoordelijk worden gesteld voor beleid, want het lied is tenslotte a-politiek.

Het is onmiddellijk duidelijk hoe absurd en onhoudbaar een dergelijke voorstelling van zaken is: een politieke partij wil een a-politiek campagne lied en stelt naar artiesten dat dit eigenlijk vooral in hun eigen belang is, omdat zij alleen op deze wijze werkelijk vrij kunnen zijn. Had het om politiek gevoelige onderwerpen gegaan, dan was het – zo lijkt deze schizofrene redenering – niet mogelijk geweest deze 'vrijheid' te garanderen, en was het predicaat staatskunst, of erger: propaganda, onvermijdelijk geweest.

Maar de waarden die tussen neus en lippen door aan de hedendaagse kunst worden toegeschreven als een tolerant en divers metier dat vooral 'inhoudelijk vrij' moet worden gelaten, zijn allesbehalve ontdaan van een ideologische basis. Propaganda en ideologie zijn besmette termen geworden. De twintigste eeuw heeft ons achtergelaten met angst voor ideeën. Angst voor een visie op de werkelijkheid. Ideologie is gelijk komen te staan aan abstract en daarmee gewelddadig denken. Een visie op de wereld uiteenzetten betekent dat er altijd mensen met je oneens zijn, dat zich oppositie vormt. En de indruk is dat binnen de uitvoering van ideologische denkbeelden deze oppositie uiteindelijk altijd tegen de muur beland. Dat ideeën tot niets anders kunnen leiden dan tot vervolging en massamoord. Dit is het trauma dat de vorige eeuw op de kunst en de politiek heeft achtergelaten. En het is precies dit trauma dat de schizofrene positie tekent van

zowel politiek als kunstinstituut in het valselijk vrijstellen van de kunst van elke vorm van ideologische sturing, invulling en machtsuitoefening.

Maar het feit is dat de 'ethiek van verworven vrijheden', de zogenaamde vrijheidsethiek, die de kunst zou hebben bevrijd van haar dienende rol ten opzichte van kerk, adel en staat, een verzameling van ideeën vormt die vandaag de dag juist de voornaamste ideologische denkbeelden van onze samenleving vertegenwoordigt. Mijn stelling is dat deze ideologische basis de democratische ideologie betreft: het democratisme.

Wanneer wij termen als propaganda en ideologie uit de taboesfeer halen, dan kunnen wij stellen dat de 'vrijheid' die kunstenaars verbeelden dezelfde vrijheid is waar de democratische ideologie zich op voor laat staan. En dat kunstenaars door allerhande opleidingen, belastingkortingen, speciale uitkeringen en subsidies door de staat ondersteund worden, is gericht op het bewijzen van het succes van deze ideologie zelf. Dat betekent dus dat de hedendaagse kunst het feitelijke propaganda-apparaat vormt dat de democratische ideologie als ultieme uitkomst van eeuwenlange gewelddadige politieke worsteling haar gezicht moet geven. Wat zou er tenslotte worden van alle verheffende 'democratische' waarden, van die veelbesproken 'vrijheid van meningsuiting', wanneer het niet kunstenaars zouden zijn die deze vrijheid verbeelden? Als het niet kunstenaars waren die deze vrijheid van bewijslast zouden voorzien?

Het is niet voor niets dat onze kunstenaars – zoals schrijver Arnon Grunberg en theatergroep Orkater – embedded met onze soldaten vertrokken naar Afghanistan: niet voor niets een missie die als hoogste doel heeft vrijheid te brengen naar een, in westerse termen, onvrij volk. Onze soldaten staan niet alleen in de ondemocratische woestenij van de niet-westerse wereld. Wij als kunstenaars leveren de werkelijke wapens. Want zolang wij het dictaat van de democratische ideologie opvolgen – Wees vrij! – legitimeren wij de politiek die ons deze vrijheid heeft 'geschonken': wij bewijzen daarmee haar gelijk. De politiek die ons, kunstenaars, de opdracht en de financiële middelen verschafft om vrij te zijn. En dit bewijs, het bewijs van een werkelijk vrij volk, dat een metershoge bronzen kerstman met een seksobject in zijn hand als verlichtend baken handhaaft – als vrijheidsbeeld – is noodzakelijk om het onderscheid te kunnen maken tussen de verlichten en onverlichten onder ons.

Het is mijn stelling dat wij het ons als kunstenaars niet kunnen veroorloven de valse soevereiniteit en schijnvrijheid van de kunsten – en daarmee die van onze politiek – in stand te houden. De kunsten worden nog immer bepaald in samenhang met de macht en het zijn de kunsten die haar verbeelden en zeker stellen. De kunsten zijn niet opnieuw, maar noog steeds het propagandamiddel van de staat.

Er is desondanks een groot verschil tussen de propaganda uit het dictatoriale verleden en de kunsten die de democratische ideologie vertegenwoordigen. Dat verschil is gelegen in één van de kernwaarden van deze ideologie zelf: het element van onderhandeling. Het is precies dit aspect van onderhandeling dat ook in de relatie tussen kunst en politiek het verschil markeert met 'klassieke' propaganda. De macht van het democratisme is niet eenvormig, niet enkelvoudig meer, en het systeem dat zij vertegenwoordigt is afhankelijk van de betrokkenheid van de kunsten om in haar werkzaamheid te slagen; om haar een gezicht te geven: want de kunst moet hier tenslotte mee instemmen. Het democratisme kan alleen in co-auteurschap bestaan van politiek en kunst. Het is dit co-auteurschap dat ik Post-propaganda heb genoemd.

Ik sta een samenwerkingsverband voor tussen de kunst en de politiek waarin het vormgeven van het project met de naam democratisme de voornaamste inzet vormt. Post-propaganda is een antwoord op de grove misvatting die de kunst in de overgang van de 19e naar de 20ste eeuw heeft gemaakt: haar veronderstelde soevereiniteit en vrijheid. Juist de claim van een eigen soevereiniteit heeft het mogelijk gemaakt de kunst voor een veelheid van doeleinden in te zetten, buiten de regie van de kunstenaar zelf. Wezenlijke kritiek kan de kunst alleen tot stand brengen wanneer deze inherente verbondenheid tussen kunst en politiek als zodanig erkend wordt en als uitgangspunt wordt gehandhaafd in artistieke productie.

Maar dit betekent dat de kunst geen enkele aanspraak meer kan doen op een soevereiniteit die haar ontslaat van de verantwoording die elke vorm van machtsuitoefening in elk ander

domein van onze samenleving wel dient af te leggen. Het betekent dat de kunst zich naast en gelijk aan de politiek zetelt in het vormgeven van de systemen waarin en waardoor wij leven. De kunst draagt dan verantwoordelijkheid over de politiek, zoals de politiek dat over de kunst doet.

Politiek betekent hier voor mij het proces waarin wij onze idealen vertegenwoordigen, en ik weiger het idee te accepteren dat dit een proces is dat slechts aan enkelen is voorbehouden. Het geheel van het maatschappelijke verkeer zie ik, vanuit een Beuysiaans perspectief, als een potentieel politieke manifestatie. Deze definitie van politiek is essentieel om mijn voorstel tot een gezamenlijk optrekken van kunst en politiek tot voorstelling te brengen. Omdat het de betekenis van het politieke niet meer exclusief toeschrijft aan politici, als waren zij de enigen waar de kunstenaar bij aan kan kloppen om de maatschappelijke betekenis van zijn werkzaamheden tot uitdrukking te kunnen brengen. Integendeel: vanuit deze redenering zijn kunstenaars reeds volksvertegenwoordigers.

Want hoeveel mensen hebben zich niet meer gesterkt gevoeld in hun idealen, in het proces waarin hun ideeën over de wereld om hen heen tot stand zijn gekomen door de kunsten, dan door de politiek? Zijn het niet de muziek, de dichtkunst, de literatuur, de filosofie, de cinema, de architectuur en de beeldende kunst die altijd genoemd worden als men tot de essentie wil komen van het primaire belang dat wij aan onze existentie toeschrijven? Die door hun feitelijke bestaan, door het feit dat zij gemaakt zijn, de relatie tussen het individu en een mogelijk collectief telkens weer bestendigen. In mijn wereldbeeld, het beeld van waaruit ik de wereld wens te scheppen, kan het antwoord hierop niets dan een ondubbelzinnig JA zijn.

Elk ideaal is verbonden aan een voorstelling van de wereld die tot de kunsten te herleiden is. En dit gegeven alleen al bewijst dat een werkelijke andere politiek mogelijk is. Wij zijn als kunstenaars medeverantwoordelijk voor de wijze waarop de politiek tot uitdrukking komt en hoe deze politiek – hoe de macht – zich herkenbaar maakt. Als volksvertegenwoordigers in de meest primaire zin van het woord zijn wij altijd als eerste aan zet. De oorlogen van de westerse wereld zijn onze oorlogen. Het beleid

van dit land is ons beleid. Wij legitimeren haar, wij bewijzen haar succes en bedienen haar van redenen om haar expansie voort te zetten.

Het is tijd ons af te vragen wie wij van dienst zijn geweest. Wie wij een gezicht hebben gegeven. En het is tijd om het ware gezicht van de democratische ideologie te tonen. En daarmee ook het ware gezicht van de kunst.

BEELD: Jonas Staal, 'Pim Fortuynplein', 2009, Collectie: Leefbaar Rotterdam

JONAS STAAL
Jonas Staal is kunstenaar en leeft en werkt in Rotterdam. Zijn meest recente publicatie is het essay Post-propaganda (Fonds BKVB, 2009).